

Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. - №5. – Луганськ, 2009. – С.105- 114

**Олена Петрівна Демченко, Глухівський ДПУ
імені Олександра Довженка**

УДК 373.2./3:371.4:37.012:159.942

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ЕМОЦІЙНИМИ РЕАКЦІЯМИ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ВИХОВНИХ СИТУАЦІЙ

У статті доведено, що емоції є важливою детермінантою будь-якої діяльності дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, яка організовується вихователем у процесі створення виховних ситуацій. Розкрито значення емоцій у процесі створення виховних ситуацій. Проаналізовано погляди сучасних учених щодо емоцієгенності різних видів виховних ситуацій. Виділено в структурі «технологічної карти» створення виховної ситуації необхідність добору засобів впливу на емоційно-вольову сферу дітей. Показано особливості спостереження за емоційними реакціями дітей у процесі створення виховних ситуацій.

Ключові слова: емоції, емоційність, виховні ситуації, емоційно насичені виховні ситуації, спостереження.

Елена Петровна Демченко

НАБЛЮДЕНИЯ ЗА ЭМОЦИОНАЛЬНЫМИ РЕАКЦИЯМИ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ СИТУАЦИЙ

В статье доказано, что эмоции являются важной детерминантой любой деятельности детей дошкольного и младшего школьного возраста, которая организуется воспитателем в процессе создания воспитательных ситуаций. Раскрыто значение эмоций в процессе создания воспитательных ситуаций. Проанализированы взгляды современных ученых по эмоциогенности различных видов воспитательных ситуаций. Выделено в структуре «технологической карты» создания воспитательной ситуации необходимость подбора средств воздействия на эмоционально-волевую сферу детей. Показаны особенности наблюдения за эмоциональными реакциями детей в процессе создания воспитательных ситуаций.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональность, воспитательные ситуации, эмоционально насыщенные воспитательные ситуации, наблюдения.

Elena Petrovna Demchenko

SUPERVISION BY EMOTIONAL REACTIONS OF CHILDREN IN

THE PROCESS OF CREATION OF EXCITABLE SITUATIONS

The article proves that emotions are an important determinant of any activity of children of preschool and junior school age, which is organized by the teacher in the process of creating educational situations. The significance of emotions in the process of creation of educational situations is revealed. The views of contemporary scientists about the emotional nature of different types of educational situations are analyzed. It is highlighted in the structure of the "technological map" to create an educational situation the need to select means of influence on the emotional and volitional sphere of children. The features of monitoring emotional reactions of children in the process of creation of educational situations are shown.

Key words: emotions, emotionality, educational situations, emotionally rich educational situations, observation.

У контексті гуманізації сучасної системи освіти у цілому й процесу виховання зокрема важливою умовою є врахування особистісних чинників формування дитини. Одним із основних серед них є забезпечення емоційно-ціннісного ставлення вихованців до будь-якого виду діяльності, що організовується в педагогічному процесі. Тому емоційно комфортне включення дітей у діяльність є необхідною передумовою їхнього успішного особистісного зростання, забезпечення радості спілкування, переживання успіху.

Особливо схильні до емоційних переживань діти дошкільного й молодшого шкільного віку. У період 6-7 років, на думку Л.Виготського [2], узагальнення дитиною власних переживань досягає високого рівня розвитку. Імпульсивність поведінки, невміння приховувати почуття, емоційна відкритість, підвищена чутливість, безпосередність, наївність, легковажність, бурхлива емоційна реакція на події, здатність глибоко й болісно переживати є спільними характеристиками для малюків на межі дошкільного й шкільного віку.

Однак у процесі організації виховної роботи у цілому й під час створення виховних ситуацій зокрема педагоги часто не звертають увагу на емоційний стан малюків, не добирають необхідних засобів і прийомів формування емоційно-ціннісного ставлення до значущої діяльності дітей, не забезпечують її емоційну регуляцію на різних етапах, що знижує виховні результати.

Метою статті є обґрунтування умов використання методу спостереження в системі педагогічної діагностики емоційних реакцій дітей у контексті створення виховних ситуацій.

Про значення емоцій у процесі організації різноманітної діяльності дітей свідчать дослідження сучасних учених. Зокрема, О.Леонтьєв [5] стверджує, що емоції передують діяльності, здатні випереджати ситуації і події, які реально ще не настали; відіграють роль "внутрішніх сигналів", сприяють формуванню мотивів, забезпечують активність суб'єктів на

всіх її етапах.

Також, на думку У.Макдауголла [7], “власне емоції”, одного боку, є первинними у процесі формування дії, а з іншого – постійно супроводжують особистісно значущу діяльність суб'єкта і можуть виступати як її індикатор і для оточуючих, і для самого об'єкта. За твердженням Н.Слфімової [4], емоції відіграють важливе значення в утворенні мотиваційного компонента діяльності, в його динаміці.

Слід відзначити позицію вчених, які стверджують, що емоції мають важливе значення на всіх етапах організації діяльності. Зокрема, О.Чебикін [11] на прикладі учбової діяльності доводить, що емоційні компоненти великою мірою зумовлюють увесь перебіг діяльності. Завдяки правильній емоційній регуляції підвищується результативність діяльності, особистість зможе відчутти почуття задоволення своєю участю в діяльності, пережити радість успіху. Такі висновки, на наш погляд, повною мірою стосуються будь-якого виду діяльності дітей, яка організовується в структурі педагогічного процесу.

На думку М.Савчина [8], емоції (спільні переживання за успіх цієї діяльності, розвиток колективних традицій, наявність сприятливих умов для праці, товариська атмосфера, доброзичливий трудовий клімат і задоволення від виконаної роботи) суттєво впливають також на формування у школярів відповідального ставлення до діяльності.

Оскільки створення виховних ситуацій є одним із методів організації діяльності та формування досвіду позитивної поведінки дітей, то теоретичні розробки й висновки щодо значення емоційно-ціннісного компоненту діяльності поширюються на означений метод виховання. Тому однією із суттєвих ознак методу створення виховних ситуацій і одночасно важливих умов її створення є емоційна насиченість.

Роль емоційності у процесі створення виховних ситуацій особливо підкреслюється сучасними дослідниками. Так, вивчаючи значення ситуативності у поведінці та діяльності людини в цілому, в яких би сферах життя вона не знаходилась, Х.Хекхаузен [8] акцентував увагу на емоціогенності ситуацій. На наш погляд, його положення поширюються повною мірою на процес виховання, у процесі якого забезпечується різноманітна діяльність дітей.

Емоціогенні ситуації на рівні аналізу проблемних навчальних ситуацій обґрунтовано в дослідженнях П.Гальперіна, О.Чебикіна та ін. Зокрема П.Гальперін [3], характеризуючи емоції як форму орієнтовної діяльності в певних проблемних ситуаціях, указує на те, що з появою у школярів почуття у конкретній учбовій ситуації змінюється їх ставлення до цієї ситуації, а в подальшому і до учбової діяльності в цілому.

Види емоціогенних ситуацій (основні, спонтанні), психолого-педагогічні основи їх створення, методи і прийоми впливу на емоції та почуття учнів виокремлює О.Чебикін [11, с. 35-36]. На думку вченого, прослідковується зв'язок між емоціогенними ситуаціями двох видів: чим ефективніше буде продумано і реалізовано емоціогенні ситуації,

пов'язані з ходом викладання дидактичного матеріалу, тим менше будуть зустрічатися спонтанні емоціогенні ситуації відволікаючого або негативного характеру.

Не можна обминути увагою відомі психолого-педагогічні дослідження, які розкривають значення емоційно насичених ситуацій у виховному процесі. Значення емоціогенних ситуацій у формуванні дитячого колективу, зокрема, активно вивчав А.Лутошкін. Дослідник обґрунтував важливість різних видів ситуацій, які створюють умови для формування колективу і кожної особистості: вони сприяють задоволенню потреби в емоційних контактах і самореалізації особистості (ситуації спільних переживань); забезпечують задоволення потреби особистості в самореалізації, самоствердженні, формуванні самооцінки (ситуації змагальності); виховують позитивні риси характеру: зібраність, готовність до переборення труднощів, підтримку, схвалення, взаємодопомогу (ситуації успіху-неуспіху) тощо. А.Лутошкін виокремив емоціогенні ситуації, пов'язані з особливою емоційною привабливістю. До таких він відносить: психорольові, музично-психологічні, кольоро-психологічні ситуації, а також ситуації-розваги, ситуації новизни, перехідні емоційні ситуації [6, с. 95-108].

Розкриваючи психолого-педагогічні засади особистісно зорієнтованого виховання та наукові технології його реалізації, І.Бех [1, с.30] велику роль відводить створенню виховних ситуацій. Дослідник акцентує особливу увагу на емоційності виховного процесу й виховних ситуацій, необхідності взаємодії вихователя й вихованців у «єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні», забезпечення переживання вихованцем «емоційних вражень». Саме завдяки створенню психологічних умов «емоціогенності» виховної ситуації, забезпеченню «емоційних знань і переживань про моральну норму» вона набуває «особистісної значущості», «спонукає дитину до дії» [1, с.124].

Таким чином, емоційні переживання є важливими у процесі створення виховних ситуацій. Вони будуть визначати ставлення дітей до змісту виховної ситуації, забезпечувати їхню активність у процесі її створення. Проектуючи й організовуючи виховну ситуацію, педагог повинен урахувувати, що її успішний перебіг і досягнення прогнозованих завдань можливе за умови забезпечення емоційного фону на усіх етапах її створення. Емоції є тим «ключиком», який допоможе вихователеві «відкрити» внутрішній світ дитини, зняти бар'єри у спілкуванні, допомогти їй успішно прийняти створені умови виховної ситуації, природно включитися в її хід.

У контексті розробки системи підготовки майбутніх педагогів до створення виховних ситуацій, нами було розроблено „технологічну карту” виховної ситуації, що має на меті допомогти студентам успішно підготувати її організацію, змодельювати умови, підібрати методичні прийоми, спрогнозувати можливі труднощі; розробляти її не в цілому, а продумувати кожен методичний прийом, кожену деталь. Визнаючи

емоційність як важливу умову створення виховних ситуацій, нами спеціально виділено в структурі «технологічної карти» *необхідність добору засобів впливу на емоційно-вольову сферу дітей.*

Проте необхідно не лише забезпечувати емоційний фон у процесі створення виховних ситуацій, а й систематично діагностувати емоційно-вольову сферу вихованців. У процесі використання даного методу виховання педагог повинен уміти орієнтуватися у ході виховної ситуації, мобільно реагувати на непередбачені обставини, використовувати природні виховні ситуації, виявляти їх результативність; спостерігати за спілкуванням учнів під час створення виховних ситуацій, їхніми поведінковими реакціями й емоційним станом; діагностувати рівень вихованості школярів, виявляти зміни в їхньому особистісному зростанні тощо.

У сучасній психології та психодіагностиці розроблено комплекс діагностичних процедур для вивчення й оцінки емоційної сфери особистості. На нашу думку, в процесі створення виховних ситуацій, в першу чергу, доцільно використовувати один із доступних методів психолого-педагогічних досліджень – спостереження. На значенні цього методу в оцінці емоційних станів дитини у контексті особистісно зорієнтованого виховання наголошує І.Бех. Учений зазначає, що спостерігаючи за вихованцем, педагог може отримати багато інформації про нього, зокрема «робити судження й оцінки стосовно його особистості. Пов'язуючи ланцюг вчинків, висловлювань, емоцій, які демонструє чи стримує дитина, в єдине ціле, він розуміє, пояснює для себе її внутрішній світ, її мотиви, моральну позицію, духовно-культурний потенціал, здібності й можливості» [1, с.33].

Спостереження більшою чи меншою мірою присутнє у педагогічній діяльності кожного вихователя-практика. Створюючи виховні ситуації, педагог мимовільно спостерігає за поведінковими реакціями дітей на її різних етапах. Однак не будь-яке спостереження є методом психолого-педагогічного дослідження. Науковим методом воно стає в тому випадку, якщо передбачає цілеспрямоване і планомірне вивчення педагогом психічних особливостей вихованців, що виявляються в їхній діяльності й поведінці, на основі безпосереднього сприйняття у процесі створення виховних ситуацій, результати якого фіксуються й аналізуються педагогом.

Не дивлячись на те, що спостереження є одним із найбільш використовуваних і універсальних наукових методів саме у масовій виховній практиці, воно є достатньо складним, має свої особливості й умови продуктивності. На основі аналізу наукової літератури про методіку організації спостереження в педагогічному дослідженні [9] розкриємо умови його використання у процесі вивчення емоційних реакцій дітей під час створення виховних ситуацій.

✓ Насамперед, вихователів слід *чітко визначити мету й завдання спостереження, яке буде проводиться під час створення виховних*

ситуації. Такими завданнями можуть бути: спостереження за емоційним станом конкретного вихованця, який бурхливо виявляє емоції або, навпаки, є емоційно стриманим; виявлення динаміки «емоційного зараження» серед групи вихованців, причин вираження негативних емоцій; встановлення ефективності використання підібраних засобів впливу на емоційно-вольову сферу вихованців, дослідження співвідношення між стенічними й астеничними емоціями тощо.

Наприклад, одним із завдань спостереження під час створення ігрової виховної ситуації «Детективи» є виявлення дієвості використання підібраних засобів емоційного стимулювання вихованців: «звинувачувального» змісту листа від квітів, засобів невербальної взаємодії (стурбованого вигляду вчителя, його міміки, інтонацій голосу тощо).

Зміст виховної ситуації «Детективи» полягає в тому, що на прохання вихователя декілька дітей приносять кімнатні квіти, які, як правило, знаходяться в занедбаному стані, непотрібні вдома. Створюючи виховну ситуацію, педагог переносить горщики з квітами в кабінет біології (оранжерею), просить вчителя (керівника гуртка юних квітників) деякий час доглядати за ними, якщо потрібно, то пересадити. Після того, як діти виявлять зникнення рослин, пропонує їм провести розслідування й знайти горщики з квітами. Вихователь пише лист від імені квітів, який діти знаходять у процесі розслідування. Зміст листа, його переконливе читання є одним із засобів впливу на емоції дітей.

Читаючи звернення квітів до дітей, вихователь обов'язково спостерігає, як реагують вихованці, які емоції у них виникають, хто залишається байдужим, в кого емоції стають стимулом до діяльності, а в кого ні. Наведемо зміст листа, який використовується в даній виховній ситуації з метою впливу на емоційну сферу дітей.

Хлопчики й дівчатка!

На жаль, не можемо сказати вам «дорогі й любі».

Ми думали, що ви зрозумієте про що ми шепотіли вам листочками. Ми сподівались, що ви нас все-таки полюбите, пожалієте і будете доглядати за нами! Але ви не відчували, коли нам було холодно чи жарко. Часто ви нам давали багато вологи, або ми по декілька днів потерпали від спраги. Найстрашніше, що наші корінчики руйнує злий черв'як. Нам незатишно жити в старих надцерблених горщиках. Тому ми залишаємо вас і йдемо до тих дітей, які люблять природу, які зможуть про нас піклуватися, доглядати за нами. І це буде приносити їм радість і задоволення. Замучені вами квіти!

✓ Наступною умовою проведення спостереження в процесі створення виховних ситуацій є вибір найбільш доцільного його виду. У більшості випадків оптимальним є включене (причетне) спостереження, під час якого педагог включається у виховну ситуацію, аналізує її перебіг «із середини», виступаючи у такий спосіб членом групи, за якою

відбувається спостереження. У залежності від мети й завдань можна використовувати також *епізодичне* (фіксування емоційних реакцій під час створення окремих ситуацій) чи *систематичне* (регулярне спостереження протягом тривалого часу, під час створення «ланцюга» взаємопов'язаних виховних ситуацій) спостереження. Для того, щоб результати дослідження були об'єктивними, слід проводити систематичне спостереження за дітьми в процесі створення системи виховних ситуацій. У процесі створення виховних ситуацій слід також використовувати *казуальне (причинне)* спостереження окремих випадків, що мають педагогічний інтерес (спостереження за емоційним чи неемоційним учнем).

Окрім цього, спостереження, яке проводиться у процесі створення виховних ситуацій, переважно повинно бути *неусвідомленим*. Важливою умовою створення будь-якої виховної ситуації є забезпечення її природності, уникнення штучності. Проведення спостереження у процесі взаємодії під час створення конкретної виховної ситуації за поведінкою вихованців, їхніми емоційними реакціями потрібно також проводити таким чином, щоб діти не здогадувались, що за ними ведеться спостереження.

Наприклад, під час створення ігрової виховної ситуації «День народження Лисички» об'єктом пильної педагогічної уваги стають «ізолювані учні» та діти з референтної групи, які найбільш користуються популярністю в колективі. В основі змісту цієї виховної ситуації є казкова історія з реальним сюжетом із життя колективу. Майже у кожному колективі є «ізолювані» діти, в яких немає друзів серед ровесників, з якими мало спілкуються; таких дітей рідко запрошують на день народження до однолітків.

Педагог складає й розповідає початок казки про те, як Лисичка розмірковувала кого запросити до себе на день народження. Серед гостей не захотіла вона бачити тільки Зайчика, бо вважала, що «*він з бідної сім'ї, сіренький, нецікавий, мовчазний, ніхто з ним не дружить. Навіщо мені такий гість!?*» Потім вихователь пропонує дітям продовжити розповідь.

Діти не повинні відчувати, що педагог уважно спостерігає саме за їхньою мімікою, поглядами під час розповіді, аналізуючи, чи зрозуміли вони її зміст, чи захопила їх історія, чи залишились вони байдужими до героїв казкової історії, чи побачили вони себе в героях.

✓ Спостереження, яке педагог здійснює у процесі створення виховних ситуацій, *повинно бути детально спланованим і підготовленим*. Правильна організація спостереження передбачає чітке виділення у процесі його планування параметрів і характеристик емоційних реакцій дітей, які будуть предметом спостереження. У залежності від мети можна виділити як предмет спостереження вияв певних емоцій не залежно від конкретної особистості, чи, навпаки, емоційні реакції окремого вихованця. Педагогові необхідно також

визначити, на які емоції найбільше звертати увагу: на найбільш суттєві, чи на будь-які, що виникнуть у процесі створення виховної ситуації. Також вихователів доцільно окреслити, за якими саме зовнішніми проявами, що пов'язані з емоціями дітей, слід спостерігати в першу чергу.

У процесі підготовки спостереження необхідно підібрати найбільш ефективні засоби максимальної фіксації емоційних виявів. Однак слід враховувати, що їх використання у процесі створення виховної ситуації повинно бути природним і виправданим специфікою виховної ситуації.

Наприклад, під час створення виховної ситуації «Детективи» можна запропонувати дітям написати лист-відповідь квітам і сфотографуватися, щоб квіти прочитали й побачили, як діти сумують, як їм соромно за свою недбалість. Моделюючи іншу виховну ситуацію «Казковий подарунок для хворого друга», доцільно підготувати можливість записати відео- чи аудіо лист для хворого хлопчика, використовуючи сучасні технічні засоби. Потім вихователь по фото (відео) зможе проаналізувати вирази обличчя дітей, зробити висновки, наскільки діти емоційно сприйняли ситуацію, чи адекватна їхня міміка її змісту.

Обов'язковим способом фіксування, на наш погляд, результатів спостереження за емоційними реакціями дітей є ведення щоденника. Педагог сам обирає форму ведення такого щоденника. Можна рекомендувати протоколювати в ньому результати дослідження одразу по його закінченні, описувати конкретні вияви емоцій дітей, а потім проводити аналіз, давати оцінки, інтерпретації, робити висновки, розробляти рекомендації тощо.

✓ Однією із складностей методу спостереження є те, що висновки про внутрішній світ дитини, його почуття й ставлення необхідно робити на підставі зовнішніх виявів. Тому важливою умовою організації спостереження за емоційними станами дітей під час створення виховних ситуацій є звернення пильної уваги *на експресію, зовнішнє вираження вихованцями своїх емоцій і почуттів*. Розрізняють спонтанну (довільну) й мимовільну пантоміміку, найбільш інформаційною для індикації емоційного стану є мимовільна пантоміміка.

Педагог повинен вивчати «мову» міміки, жестів, знати значущі засоби невербальної комунікації, які можуть дати багато важливої емпіричної інформації про емоційне ставлення дітей до того, що відбувається в процесі створення виховної ситуації, про емоційну стійкість чи збудливість, про реакцію дітей, про байдужість, емпатійність тощо. Не слід зводити зовнішні емоційні вияви лише до міміки й жестів, серед них важливими є також:

- моторні компоненти практичних і гностичних дій;
- постава, нерухомі стани, переміщенням дітей, дистанція між ними;
- дотики, поплескування, потискування руки тощо;
- покашлювання, позіхання, сміх, плач;

- контакт очей (спрямованість руху, частота контакту, тривалість);
- невербальні дії з предметами, почісування, потирання рук;
- зовнішні вияви деяких вегетативних реакцій (почервоніння або блідість, тремтіння рук і губ, зміна ритму дихання тощо);
- характеристика голосу (темп, тембр, висота, гучність, наголоси, акценти тощо).

Наприклад, під час створення ігрової виховної ситуації “*Невиховані батьки*” вихователь розповідає вигадану історію про родину своїх знайомих, в якій дорослі багато часу проводять за комп’ютером і біля телевізора, не виконують свої домашні обов’язки, обманюють, стали мало уваги звертати на свою дочку, не відпочивають разом, не їздять на природу. Педагог пропонує поради дівчинці, як «перевиховати» дорослих, організують сюжетно-рольову гру.

Під час розповіді педагог спостерігає за хлопчиком, який дуже багато часу проводить за комп’ютерними іграми, навіть пропускає уроки, щоб піти в зал ігрових автоматів. Малюк почервонів, його очі почали «бігати», а потім опустив погляд. Така експресивна реакція засвідчує, що дитина «впізнала» себе в героях історії.

✓ Для того, щоб зробити висновки про причини емоційних реакцій чи емоційної стриманості, емпатійності чи байдужості необхідно детально *аналізувати результати спостереження*. Спостереження, як і будь-який інший метод наукового дослідження, потребує обробки отриманих даних, встановлення причин очікуваних чи спонтанних емоційних реакцій, формування висновків.

Наприклад, під час створення виховної ігрової ситуації «Казковий подарунок для хворого друга», вихователь помітив, що товариш хворого хлопчика не виявив співчуття й готовність відвідати однокласника, залишився байдужим. Така виховна ситуація створюється у тих випадках, коли хтось із дітей тривалий час хворіє, потрапив у лікарню і його необхідно відвідати. Вихователь пропонує дітям відвідати хворого однокласника, виготовити «чарівні подарунки», які допоможуть йому швидше одужати.

Однак необхідно уникати поспішних і категоричних оцінних суджень. Не варто одразу робити негативні висновки, у даній виховній ситуації, про відсутність співчуття в хлопчика. Необхідно зіставити отримані результати із загальною характеристикою особистості хлопчика, його поведінкою в інших ситуаціях, проаналізувати мотиви. Провести повторні спостереження за хлопчиком в типових ситуаціях.

Складністю інтерпретації результатів спостереження є те, що вони важко підлягають кількісній обробці. Однак можна використовувати для аналізу критерії умовних оцінок зовнішніх проявів емоцій та шкали рейтингу, які допоможуть фіксувати не лише наявність емоції, а й ступінь її вираженості.

Наприклад, про підвищену емоційну збудливість і нестійкість, тривогу, розгубленість, хвилювання, невпевненість свідчать наступні ознаки:

- яскраві мімічні реакції, неадекватні емоційні реакції радості або засмучення, часті надмірні емоції, різка зміна емоцій;
- неприродна поза, скутість, тремтіння рук, ніг;
- метушливість, нестриманість, активна жестикуляція;
- високий, пронизливий чи тремтливий голос, помітні зміни в артикуляції мовлення, неадекватна інтонація;
- зміна швидкості та ритму мовлення, втрата пауз, розривання слів, забування того, що хотів сказати;
- постійне надмірне погіршення результатів діяльності в умовах емоційних впливів, при сильних емоціях;
- постійне прагнення уникати емоційно насичених ситуацій і діяльності.

✓ У процесі аналізу й інтерпретації результатів спостереження важливим «вимірювальним інструментом» є сам педагог. Тому об'єктивність, надійність і валідність результатів спостереження великою мірою залежить від *сформованості комплексу професійно-педагогічних якостей вихователя*, необхідних для проведення діагностичної діяльності. У процесі спостереження за емоційними станами дітей важливою умовою, на наш погляд, є розвиток у дослідника перцептивних здібностей (професійної проникливості, пильності, педагогічної інтуїції, емпатії, здатності сприймати й розуміти інші людино).

✓ Доводячи важливість спостереження у процесі вивчення емоційних станів дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, зазначимо, що не слід вважати його універсальним. Оскільки спостереження, як і будь-який інший метод, не може дати повної і різнобічної інформації про предмет дослідження, має певні недоліки. Тому важливою умовою забезпечення ефективності спостереження, об'єктивності його результатів є *поєднання його з іншими методами вивчення емоційної сфери*.

Наприклад, для встановлення причин байдужості хлопчика в процесі створення виховної ситуації «Казковий подарунок для хворого друга», доцільно провести дослідницьку бесіду з дитиною чи її батьками.

Окрім цього, у процесі створення виховних ситуацій як одного із методів особистісно зорієнтованого виховання необхідно, насамперед, робити акцент на позитивних емоціях дітей. Тому наскрізним завданням є систематичне вивчення змін в емоційному стані вихованців, вирівнюванням емоційного фону, покращенням емоційного самопочуття, динамікою формування складних емоцій під час створення системи виховних ситуацій. Для розв'язання такого завдання необхідно використовувати комплекс діагностичних процедур, розроблених дослідниками. Такі методики вихователя може використовувати сам, або спільно з шкільним психологом. Наведемо деякі тести, які можна

використовувати у вивченні емоційних станів дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: "Кольоровий тест" (М.Люшер), Кольорово-малюнковий тест діагностики психічних станів молодших школярів (А. Прохорова та Г. Генінг), методика для вивчення загальної емоційності учнів (А.Лурія), Методика "неіснуючі тварина" (М.Дукаревич), методика «Дім-Дерево-Людина» (в адаптації Р.Беляускайте) тощо.

Таким чином, емоції є важливою детермінантою будь-якої діяльності дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, яка організовується вихователем у процесі створення виховних ситуацій. Правильно сплановане й організоване спостереження у процесі створення виховних ситуацій дає цінну інформацію про емоційний стан дитини, який є вираженням її внутрішнього світу. Перспективним напрямом, на наш погляд, є продовження дослідження умов використання спостереження за емоційними станами вихованців під створення природних виховних ситуацій.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
2. Выготский Л.С. Эмоции и их развитие в детском возрасте / Психология. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – С.792-806.
3. Гальперин П.Я., Маркова А.К. Психологические проблемы учебной деятельности школьника. – М.: МГУ, 1977. – 125 с.
4. Елфимова Н.В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников. – М.: МГУ, 1991. – С. 25-40.
5. Леонтьев А.Н. Мотивы и эмоции. – М.: МГУ, 1972. – 39 с.
6. Лутошкин А.Н. Эмоциональные потенциалы коллектива. - М.: Педагогика, 1988. - 128с.
7. Магдауолл У. Различение эмоции и чувства // Психология эмоций: Тексты / Под ред. В.К.Вилюнаса, Ю.Б.Гиппенрейтер. – М.: МГУ, 1984. – С. 103-107.
8. Савчин М.В. Формування у старшокласників відповідального ставлення до праці: Методичні рекомендації для вчителів та організаторів праці школярів. – Дрогобич: ДГПІ, 1988. – 32 с.
9. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность.: Т.1. /Пер.с нем./Под. ред. М.Б.Величковского.-М.: Педагогика, 1986. - 408с.
10. Холковська І.Л. Діагностика в системі діяльності соціального педагога. – Вінниця, 2008. – 167 с.
11. Чебыкин А.Я. Теория й методика эмоциональной регуляции учебной деятельности: Научно-метод. пособие. - Одесса: Астро Принт, 1999. -157с.

В статті обосновані умови використання методу спостереження в системі педагогічної діагностики емоціональних реакцій дітей в контексті створення виховних ситуацій.

Ключевые слова: эмоции, воспитательные ситуации, диагностика воспитательного процесса, наблюдение как метод педагогической диагностики.

In the article justified the conditions of using the method of observation in the system of pedagogical diagnostics the emotional reactions of children in the context creation educational situations.

Key-words: emotions, educational situations, diagnose of educational process, taking after as a method of science pedagogical research.